

Jean-Claude LARCHET

INTRODUCERE

I. Importanța problemei și stadiul cercetărilor

TEOLOGIA ENERGIILOR DUMNEZEIEȘTI

De la origini până la Sfântul Ioan Damaschin

Traducere din limba franceză de Marinela Bojin

BASILICA
București – 2016

Cuprins

INTRODUCERE	5
-------------------	---

I. Importanța problemei și stadiul cercetărilor	5
---	---

II. Limitele acestui studiu	18
-----------------------------------	----

III. Observații metodologice	18
------------------------------------	----

Capitolul I

SURSE FILOSOFICE	23
------------------------	----

I. Platon	23
-----------------	----

II. Aristotel	26
---------------------	----

III. Stoicismul	37
-----------------------	----

IV. Platonismul mediu	38
-----------------------------	----

1. Antiochus din Ascalon	38
--------------------------------	----

2. Eudorus din Alexandria	39
---------------------------------	----

3. Plutarh din Cheronea	39
-------------------------------	----

4. Atticus	40
------------------	----

5. Alcinus	40
------------------	----

6. Numenius din Apameia	41
-------------------------------	----

V. Neo-platonismul	42
--------------------------	----

1. Plotin	42
-----------------	----

2. Porfirius	50
--------------------	----

3. Proclus	50
------------------	----

4. Iamblichos	52
---------------------	----

5. Simplicius	62
---------------------	----

Capitolul II

FILON DIN ALEXANDRIA	67
----------------------------	----

I. Dumnezeu – transcendent și incognoscibil	68
---	----

II. Puterile divine	70
---------------------------	----

III. Logosul	77
IV. Concluzie	81

Capitolul III

SFINTELE SCRIPTURI	83
I. Vechiul Testament	83
II. Noul Testament	86

Capitolul IV

AUTORII PATRISTICI DIN SECOLELE AL II-LEA ȘI AL III-LEA	95
I. Herma	95
II. Sfântul Iustin Martirul și Filosoful	97
III. Atenagora	99
IV. Teofil al Antiohiei	101
V. Sfântul Irineu de Lyon	103
VI. Clement Alexandrinul	106
VII. Origen	111

Capitolul V

SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE	117
---------------------------------	-----

Capitolul VI

DIDIM CEL ORB	125
---------------------	-----

Capitolul VII

SFINȚII MACARIE EGIPTEANUL ȘI DIADOH AL FOTICEEI	131
I. Sfântul Macarie Egipteanul	131
1. Noțiunea de energie la Sfântul Macarie	131
2. Tema Luminii dumnezeiești	137
3. Sfântul Macarie cel Mare și mesalianismul	141
II. Sfântul Diadoh al Foticeii	144

Respect pentru oameni și cărți

Capitolul VIII

EUNOMIE ȘI SFÂNTUL VASILE CEL MARE	149
I. Poziția lui Eunomie	150
II. Sfântul Vasile cel Mare	154
1. Numele divine, cunoașterea lui Dumnezeu și energiile divine	155
2. Distincția dintre ființa și energiile dumnezeiești	158
3. Dumnezeu – incognoscibil după ființa Sa, cognoscibil prin energiile Sale	159
4. Modul distribuirii energiilor dumnezeiești în creaturi	162
5. Identitatea de energie a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh	163
6. Comunicarea energiilor „in divinis”	165
7. Comunicarea energiilor către oameni	166
8. Asimilarea harului cu energia dumnezeiască	168
9. Energia dumnezeiască este necreată	168

Capitolul IX

SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL	171
I. Cunoașterea lui Dumnezeu	171
II. Noțiunea de energie	179
1. Sensul general de activitate, lucrare sau putere aplicat diverselor domenii	180
2. Energia dumnezeiască este, ca și puterea dumnezeiască, nelimitată și infinită și aparține în mod egal și comun Tatălui, Fiului și Sfântului Duh	181
3. Numele de Tată nu desemnează o ființă sau o energie, ci o relație	183
4. Sfântul Duh nu este o energie	184
5. În Hristos, omenitatea nu este sfințită printr-o energie exterioară	186
6. Energia ca har al Sfântului Duh	187
III. Concluzie	191

Capitolul X

SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA	193
I. Noțiunea de <i>energeia</i> în general și în cazul aplicării ei la creaturi	193

1. Domeniul de aplicare	193
2. Termenul de energie și noțiunile corelative	199
II. Noțiunea de <i>energeia</i> aplicată lui Dumnezeu	201
1. Energie și energii	201
2. Triada ființă–putere–energie	202
3. Energie dumnezeiască și putere dumnezeiască	203
4. Identitatea de energie înseamnă o identitate de ființă sau de natură și invers	206
5. Dumnezeu este incognoscibil în ființa sau natura Sa, dar cognoscibil prin energia sau energiile Sale	214
6. Distincția ființă-energii corespunde unei realități	218
7. Energiile – „realități din jurul ființei”	218
8. Energii și Nume dumnezeiești	220
9. Raportul dintre nume și cele numite	223
10. Multiplicitatea energiilor nu prejudiciază simplitatea și unitatea lui Dumnezeu	228
11. Energiile – calități active ale lui Dumnezeu	232
12. Raportul energiilor dumnezeiești cu creația	234
13. Energiile ca strălucire a firii dumnezeiești	238
14. Dumnezeu este deplin prezent în energiile Sale	238
15. Energiile dumnezeiești sunt primite de creaturi pe măsura capacităților lor receptive	239
16. Energiile nu sunt deplin cunoscute. Ele ne călăuzesc spre taina naturii dumnezeiești	240
17. Energiile dumnezeiești și harul dumnezeiesc	241
18. Energiile dumnezeiești sunt necreate	243
19. Planul iconomic și planul teologic (energii „ad extra” și energii „ad intra”)	244
20. Caracterul ontologic al energiilor dumnezeiești	247
III. Concluzie	248

Capitolul XI

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR	249
I. Modul de folosire și înțelesul general al noțiunii de <i>energeia</i>	249
II. Energiile dumnezeiești	251
1. Diverse aplicații teologice ale noțiunii de „energeia” O primă abordare	251
2. Caracterul limitat al folosirii teologice a noțiunii de „energeia” și rațiunile sale	253

Respect pentru oameni și cărți

3. Ființa dumnezeiască este incognoscibilă	254
4. Dumnezeu este totuși cunoscut din cele pe care El Însuși binevoiește să le descopere despre Sine	255
5. Noțiunea de energii dumnezeiești și semnificația sa	257
6. Energiile dumnezeiești nu sunt decât parțial cognoscibile	259
7. Comunicarea energiei dumnezeiești oamenilor. Caracterul său indivizibil și inepuizabil	262
8. Energia divină comunicată este identificată cu harul. Ea nu se identifică nici cu ființa, nici cu ipostasul Sfântului Duh	264
III. Concluzie	265

Capitolul XII

SFÂNTUL CHIRIL AL ALEXANDRIEI	267
I. Sensul aristotelic (ceea ce este „în act”) și sensurile conexe	268
II. Ce este activ prin opoziție cu ce este pasiv	270
III. Sensul de activitate și de operațiune	271
1. Aplicat creaturilor	271
2. Aplicat lui Dumnezeu	273
IV. Energia este asociată cu puterea	281
V. Energia se raportează la natură sau la ființă și o manifestă	282
VI. Energia dumnezeiască este una și comună celor trei Persoane dumnezeiești	287
VII. Distincția dintre ființa și energia lui Dumnezeu	296
VIII. „Energie” și „energii” dumnezeiești	298
IX. Multiplicitatea energiilor nu prejudiciază simplitatea dumnezeiască	300
X. Energiile ca însușiri sau atribute active ale lui Dumnezeu	302
XI. Energia dumnezeiască este prezentă în toate creaturile	303
XII. Energia și harul	304
XIII. Energia ființială și energia externă	305
XIV. Energia dumnezeiască este necreată	307

Capitolul XIII

SFÂNTUL DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL	315
I. Noțiunea de energie/energii	315
1. Noțiunea și corelativalele sale	315

2. Contextele în care este utilizată această noțiune	318
a. Energia/energiile creaturilor în general	318
b. Energiile omenești și calitățile lor „morale”	319
c. Energiile treptelor sacerdotale ale ierarhiei eclesiastice	320
d. Energiile celor „inițiați”	321
e. Depășirea energiei naturale a facultăților de cunoaște ale omului în extazul și unirea cu Dumnezeu	322
f. Energiile îngerilor	324
g. Energiile unite ale lui Hristos	325
3. Energia dumnezeiască/energiile dumnezeiești	326
II. O altă expresie a teologiei energiilor dumnezeiești	329
1. Absența unei teologii explicite cu privire la energiile dumnezeiești	329
2. O teologie a energiilor dumnezeiești, care au primit atle numiri	333
a. „Unirile” și „distingțiile”	333
b. Cunoaștere și necunoaștere a lui Dumnezeu	335
c. Dumnezeu Se „multiplică” fără a înceta să fie Unul	338
d. Numirile dumnezeiești	340
e. Dumnezeu în Sine și Dumnezeu în afara Sa	348
f. Participarea	354
g. Lumina dumnezeiască	357

Capitolul XIV

SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL	361
I. Noțiunea de energie sub aspect general	362
1. Triada ființă – putere – energie	362
2. Ființa	363
3. Puterea	364
4. Putere și energie	365
5. Putere, energie și mișcare	370
6. Energie și ființă	372
a. Dependența energiei de ființă	372
b. Energia permite definirea ființei sau a naturii	373
c. Energia permite cunoașterea ființei sau naturii	374
d. Energia este garanția stabilității ființei sau a naturii ...	375
e. A avea una și aceeași ființă înseamnă a avea una și aceeași energie, și invers	375

Respect pentru oameni și cărți

f. Nu există energie fără ființă	376
g. Nu există ființă sau natură fără energie	377
h. A nega existența energiei înseamnă a nega existența ființei	378
i. Energia se raportează la ființă sau natură, iar nu la ipostas	381
II. Energiile dumnezeiești	384
1. Ființa, puterea și energia lui Dumnezeu	384
2. Ființa și puterea dumnezeiască	387
3. Ființa și energia dumnezeiască	387
4. Ființa și energiile la creaturi și la Dumnezeu	395
5. Distincția dintre ființă și energii este ea una reală?	398
6. Energia dumnezeiască	404
7. Caracteristicile ființei dumnezeiești	406
8. Caracteristicile energiei dumnezeiești	408
9. Energie sau energii?	411
10. Energiile, realități „din jurul ființei”	413
11. Energiile, proprietăți sau calități dumnezeiești operante și manifestate	418
12. Energiile, calități dumnezeiești cunoscute și participante	419
a. Distincția dintre ființa dumnezeiască incognoscibilă și energiile dumnezeiești cognoscibile	419
b. Modurile de cunoaștere a energiilor dumnezeiești și de participare la ele	424
13. Energii și „logoi”	430
14. Imanență și transcendență. Multiplicitate și simplitate	434
15. Energiile ca slavă dumnezeiască	437
16. Energiile ca lumină	438
17. Energiile ca har	441
18. Caracterul necreat al energiilor dumnezeiești	448
19. Manifestarea energiilor dumnezeiești „ad extra” și „ad intra”	453
20. Energiile, manifestări libere ale ființei	455
21. Energiile și Persoanele dumnezeiești	456
III. Concluzie	463

Capitolul XV

SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN	465
I. Fundamentele filosofice	465

Respect pentru oameni și cărți

1. Actual („in actu”) opus lui potențial („in potentia”):	
un sens marginal	465
2. Energie și ființă sau fire	466
3. Energia în raporturile sale cu puterea și mișcarea	467
4. Noțiunea de energie și corelativele sale	469
II. Aplicații cosmologice și antropologice	471
III. Aplicații teologice	472
1. Aplicații trinitare	473
2. Aplicații hristologice	476
IV. Ființă și energii dumnezeiești	481
1. Energiile: activități și atribute ale lui Dumnezeu	
care ni-L fac cunoscut	481
2. Energiile desemnate prin Numirile dumnezeiești	482
3. Energiile, „realități din jurul ființei”	483
4. Limitele cunoașterii energiilor dumnezeiești	484
5. Energie și energii	485
6. Omniprezența energiei dumnezeiești	486
7. Energia dumnezeiască prezentă în icoane și obiectele sfinte ...	487
8. Energie și har	488
9. Modul specific de participare a omului la Dumnezeu	489
10. Energie și iluminare	491
11. Energie și slavă	492
12. Caracterul necreat al energiei dumnezeiești	493
V. Concluzie	495

Concluzii

I. Scurt istoric al dezvoltării teologiei energiilor dumnezeiești	497
II. Achizițiile teologiei patristice la mijlocul veacului al VIII-lea	501
Bibliografie	507

Capitolul I

SURSE FILOSOFICE

I. Platon

Noțiunea de „energie” lipsește din filosofia lui Platon. Dar, după cum am spus deja, absența unei noțiuni dintr-o doctrină nu implică absența unei concepții referitoare la realitatea pe care această noțiune o desemnează, sau la o realitate analogă, în măsura în care această realitate poate fi exprimată prin termeni diferiți.

În felul acesta, concepția despre energiile dumnezeiești pe care o aflăm la unii Sfinți Părinți a putut fi asemănată cu teoria platoniciană a Ideilor și a putut fi privită ca avându-și sursa în această teorie.

Din acest motiv, este absolut necesar să reamintim aici în ce anume constă această teorie⁴⁵.

⁴⁵ Cu privire la teoria platoniciană a Ideilor, a se vedea mai ales Léon ROBIN, *La Théorie platonicienne des idées et des nombres d'après Aristote*, Ed. F. Alcan, Paris, 1908; Alfred FOUILLÉE, *La Philosophie de Platon*, t. II, Ed. Hachette, Paris, ³1904, p. 105 ș.u.; Jean WAHL, *Etude sur le „Parménide” de Platon*, Ed. F. Rieder, Paris, 1926; Auguste DIÈS, *La Définition de l'Être et la nature des idées dans „Le Sophiste” de Platon*, Ed. F. Alcan, Paris, ²1932; Victor BROCHARD, „La Théologie platonicienne de la participation d'après le Parménide et le Sophiste”, în: *Etudes de philosophie ancienne et de philosophie moderne*, Ed. F. Alcan, Paris, 1926; V. BROCHARD, „Les Lois et la théorie des idées”, în: *Etudes de philosophie ancienne et de philosophie moderne*; Joseph MOREAU, *Réalisme et idéalisme chez Platon*, Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 1951; William D. ROSS, *Plato's Theory of Ideas*, Ed. Clarendon Press, Oxford, 1951; L. ROBIN, *Les Rapports de l'être et de la connaissance d'après Platon*, Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 1957; L. ROBIN, *Platon*, Paris, ²1968, pp. 74-124.

Ceea ce Platon numește „Idei” nu are nimic de-a face cu concepțiile sau reprezentările mentale prezente în gândirea omenească, nici cu ceea ce unii gânditori medievali vor numi „universalii”; ele sunt existențe obiective⁴⁶, realități ipostaziate, existând în sine și prin sine⁴⁷, având „o existență cât se poate de reală”⁴⁸, într-o lume mai presus de lumea văzută sau sensibilă, pe care Platon o numește „lume inteligibilă”. Chiar dacă sunt considerate „divine”, ele există independent de divinitate; sunt inferioare Binelui și deci divinității desemnate prin acest Bine⁴⁹.

Pentru Platon, Ideile sunt arhetipuri ale realităților sensibile (calități sau obiecte), fiecare dintre acestea având drept model al ființei lor o Idee⁵⁰, ceea ce nu exclude ca fiecare dintre ele să poată avea drept model, în ceea ce privește calitățile, și alte Idei la care participă. Astfel, de pildă, toți oamenii au drept arhetip unic Ideea de om (sau „omul în sine”), dar, în afară de aceasta, oamenii pot să participe – într-o măsură mai mare sau mai mică – la Ideea de frumos, la Ideea de putere, la Ideea de măreție, la Ideea de bunătate, la Ideea de dreptate etc.

Ideile sunt pentru ființele din lumea sensibilă nu doar un principiu de inteligibilitate, ci și de realitate. Un lucru există ca atare numai pentru că-și extrage existența dintr-o Idee la care participă (și are o existență cu atât mai deplină cu cât este mai aproape de această Idee și participă mai mult la ea); el are însușiri numai în măsura în care le deține de la Ideile corespunzătoare acestor însușiri, la care, de asemenea, participă⁵¹.

Teoria platoniciană a Ideilor s-a născut din necesitatea de a combate doctrina „sofiștilor”, și anume din necesitatea de a descoperi dincolo de multiplicitate, o unitate, și dincolo de mișcare o stabilitate,

⁴⁶ Cf. Simone MANON, *Platon*, Ed. Bordas, Paris, 1986, p. 83.

⁴⁷ Cf. *Symposium*, 211b [tr. rom. Petru Creția, în: PLATON, *Banchetul*, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 138 – n. trad.]; *Timaios*, 51d [tr. rom. Cătălin Partenie, în: PLATON, *Opere*, VII, Ed. Științifică, București, 1993, p. 167 – n. trad.].

⁴⁸ *Phaidon*, 77a [tr. rom. P. Creția, în: PLATON, *Opere*, IV, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 80 – n. trad.].

⁴⁹ A se vedea *Republica*, 509b [tr. rom. Andrei Cornea, în: PLATON, *Opere*, V, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 309 – n. trad.].

⁵⁰ Cf. *Republica*, 507b [tr. rom. A. Cornea, în: PLATON, *Opere*, V, p. 306 – n. trad.].

⁵¹ Cf. *Phaidon*, 100c-d [tr. rom. P. Creția, în: PLATON, *Opere*, IV, p. 115 – n. trad.].

care să permită ieșirea din diversitatea relativă a opiniilor și din instabilitatea senzațiilor, pentru a întemeia o cunoaștere sigură, mai presus de fluctuațiile de opinie și aparență, fondată pe esența lucrurilor⁵².

Pare că teoria platoniciană a Ideilor a fost elaborată pornind de la lumea sensibilă, din nevoia de a-i afla fundamentul real, stabil și unic, dincolo de aparențele iluzorii, mișcătoare și multiple⁵³. Platon ajunge astfel la concepția că sunt tot atâtea Idei câte feluri de ființe există, că avem până și Ideea de fir de păr, de noroi sau de gunoi⁵⁴.

Ideile există pentru Platon ca modele într-un anume fel pasive sau inerte. Demiurgul a creat lumea contemplându-le. Trebuie observat faptul că le-a contemplat nu ca pe idei prezente în el, ci ca pe modele din afara lui⁵⁵. Anumite texte ale lui Platon evocă o prezență a Ideilor în cele existente⁵⁶, dar această prezență nu constituie o prezență activă. Dacă se poate vorbi de o cauzalitate în privința Ideilor⁵⁷, aceasta se datorează pe de o parte faptului că acestea sunt modelele existențelor și, așadar, fără ele existențele nu ar fi, iar pe de altă parte faptului că Ideile, datorită procesului de reminiscență, pot exercita o putere de seducție și atracție⁵⁸.

Pentru Platon, Ideile rămân într-un anume fel în lumea lor, cea inteligibilă, și nu pot exista în realitățile sensibile (chiar dacă realitățile sensibile participă la ele); pentru a se înălța la ele prin intelectul (voûç) său, înțeleptul trebuie să străbată, depășindu-le, diverse nivele ale realității, care să-l conducă de la particular la general, apoi la universal⁵⁹.

⁵² A se vedea Jean BRUN, *Platon et l'Académie*, Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 1966, pp. 38-42.

⁵³ A se vedea J. BRUN, *Platon et l'Académie*, pp. 38-42.

⁵⁴ A se vedea *Parmenide*, 130c [tr. rom. Sorin Vieru, în: PLATON, *Opere*, VI, p. 88 – n. trad.].

⁵⁵ A se vedea *Timaios*, 28c-29a [tr. rom. C. Partenie, în: PLATON, *Opere*, VII, pp. 142-143 – n. trad.].

⁵⁶ Cf. *Phaidon*, 100c-d [tr. rom. P. Creția, în: PLATON, *Opere*, IV, p. 115 – n. trad.].

⁵⁷ Cu privire la acest subiect, cf. S. MANON, *Platon*, pp. 90-100.

⁵⁸ Cf. *Phaidros*, 250c [tr. rom. Gabriel Liiceanu, în: PLATON, *Opere*, IV, p. 448 – n. trad.].

⁵⁹ A se vedea *Symposium*, 210ab [tr. rom. P. Creția, în: PLATON, *Banchetul*, pp. 136-137 – n. trad.].

Ideile posedă însușiri care le deosebesc profund de realitățile sensibile. Platon consideră că imuabilitatea, și deci permanența și desăvârșita identitate de sine, este o caracteristică esențială a Ideilor⁶⁰. Celelalte însușiri ale Ideilor sunt unicitatea, simplitatea, puritatea, imortalitatea, eternitatea, absolutitatea, existența de sine stătătoare⁶¹ (independența).

II. Aristotel

Spre deosebire de scrierile lui Platon, în care noțiunea de *energeia* nu este prezentă, în scrierile lui Aristotel o aflăm de aproape 670 de ori. După D. Bradshaw, „cu toate că lui Aristotel nu i s-a recunoscut meritul de a fi creat termenul de *energeia*, totuși nimeni nu se poate îndoii de faptul că acest termen a fost inventat de el. Acest termen nu apare nicăieri altundeva în literatura greacă de dinainte de Aristotel și, câteva decenii după moartea lui, acest termen a fost folosit cu precădere numai de câțiva filosofi aparținând școlii sale”⁶².

În opera lui Aristotel aflăm un anumit număr de ocurențe ale termenului *energeia* în care acesta are sensul general de *activitate*⁶³. Dar gândirea Stagiritului se caracterizează mai ales printr-o reflecție amplă și precisă asupra diadei putere – energie.

La un prim nivel, cel dintâi termen capătă sensul de facultate, iar cel de-al doilea, de *exercitare* (sau de folosire) a acestei facultăți⁶⁴, sens

⁶⁰ Cf. *Phaidon*, 78d-e; 79d [trad. rom. P. Creția, în: PLATON, *Opere*, IV, pp. 82-83; 84 – n. trad.].

⁶¹ Cf. *Phaidon*, 79d; *Symposium*, 211b-212b [tr. rom. P. Creția, în: PLATON, *Banchetul*, pp. 138-139 – n. trad.].

⁶² David BRADSHAW, *Aristotle East and West. Metaphysics and the Division of Christendom*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 1.

⁶³ A se vedea, de exemplu, *Despre părțile animalelor*, II, 649a; *Etica Nicomahică*, I, 7, 1098a [tr. rom. Stella Petecel, în: ARISTOTEL, *Etica Nicomahică*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, pp. 17-18 – n. trad.]; X, 6, 1176b [tr. rom. S. Petecel, în: ARISTOTEL, *Etica Nicomahică*, p. 251 – n. trad.].

⁶⁴ Cf. D. BRADSHAW, *Aristotle East and West...*, pp. 3-4. Ca referință pentru acest prim sens, Bradshaw dă *Protrepticul*, 75-76; dar se poate vedea că cel de-al doilea sens, pe care îl prezentăm în paragraful următor, este și el prezent.

deja sugerat de Platon, dar într-un context și în termeni diferiți⁶⁵. La un al doilea nivel, mai amplu decât cel precedent, dar care îl include într-un anumit fel, cel dintâi termen capătă în mod global sensul de capacitate (activă sau pasivă) sau de posibilitate de a deveni sau de a exista, iar cel de-al doilea, cel de *act* sau *actualitate*⁶⁶, adică de realizare efectivă a acestei capacități sau a acestei posibilități⁶⁷, trecerea de la potență la act fiind denumită „actualizare”. Această trecere implică noțiunea de mișcare, de schimbare sau de devenire, așa încât noțiunea de *kinesis* este adesea pusă în legătură cu noțiunile de *dynamis* și *energeia*⁶⁸.

⁶⁵ A se vedea *Euthydemus*, 280b-e [tr. rom. G. Liiceanu, în: PLATON, *Opere*, III, pp. 80-81 – *n. trad.*]; *Clitophon*, 407e-408b; *Theaitetos*, 197a-199b [tr. rom. Marian Ciucă, în: PLATON, *Opere*, VI, pp. 254-257 – *n. trad.*]. Platon are, mai curând, în vedere posedarea unui obiect și folosirea lui, decât posedarea unei facultăți și exercitarea ei.

⁶⁶ Pentru o analiză detaliată a „energiei ca actualitate” la Aristotel, a se vedea D. BRADSHAW, *Aristotle East and West...*, pp. 13-23.

⁶⁷ Referitor la noțiunea de energie și corelativele ei la Aristotel, a se vedea: Joseph SOUILHÉ, *Etude sur le terme ΔΥΝΑΜΙΣ dans les Dialogues de Platon*, Ed. F. Alcan, Paris, 1919; W. D. ROSS, *Aristotle*, Ed. Methuen, London, 1923, pp. 247-250; trad. fr., Ed. Payot, Paris, 1930 pp. 117-118; Emile BRÉHIER, *Histoire de la philosophie*, vol. I: *Antiquité et Moyen-Age*, Ed. F. Alcan, Paris, 1983, pp. 176-179; Pierre AUBENQUE, *Le problème de l'être chez Aristote*, Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 1962, pp. 438-456; E. FASCHER, „Energeia”, în: *Reallexikon für Antike und Christentum*, T. KLAUSER (ed.), t. V, Stuttgart, 1962, pp. 7-14; Jean-Marie LE BLOND, *Logique et méthode chez Aristote*, Ed. Vrin, Paris, 1962; John L. ACKRILL, „Aristotle's Distinction between *Energeia* and *Kinesis*”, în: Renford BAMBROUGH (ed.), *New Essays on Plato and Aristotle*, Humanities Press, New-York, 1965, pp. 121-141; Sarah WATERLOW, *Passage and Possibility: A Study of Aristotle's Modal Concepts*, Clarendon Press, Oxford, 1982; Vasilios KARAYIANNIS, *Maxime le Confesseur. Essence et énergies de Dieu*, Ed. Beauchesne, Paris, 1993, pp. 154-156; Michael FREDE, „Aristotle's Notion of Potentiality in *Metaphysics Θ*”, în: T. SCALTSAS, D. CHARLES, M.L. GILL (eds), *Unity, Identity and Explanations in Aristotle's Metaphysics*, Oxford University Press, Oxford, 1994, pp. 173-193; Stephen MENN, „The Origins of Aristotle's Concept of *Energeia*”, în: *Ancient philosophy*, 14, 1994, pp. 73-114; Daniel W. GRAHAM, „The Development of Aristotle's Concept of Actuality: Comments on a Reconstruction by Stephen Menn”, în: *Ancient Philosophy*, 15, 1995, pp. 551-564; Philipp G. RENCZES, *Agir de Dieu et liberté de l'homme. Recherches sur l'anthropologie théologique de saint Maxime le Confesseur*, Ed. du Cerf, Paris, 2003, pp. 45-73; D. BRADSHAW, *Aristotle East and West...*, pp. 1-44.

⁶⁸ Pentru o analiză detaliată a diadei *energeia* – *kinesis* la Aristotel, a se vedea D. BRADSHAW, *Aristotle East and West...*, pp. 7-12.

De aici, Aristotel distinge trei sensuri fundamentale ale termenului „putere” (δύναμις), care poate fi tradus și prin „facultate”, „capacitate”, „aptitudine” sau „forță”:

1) „Putere se numește principiul mișcării sau schimbării⁶⁹ care se petrece în alt lucru⁷⁰ sau în același, considerat ca altul⁷¹. În acest caz vorbim despre putere activă⁷².”

2) Putere se mai numește „principiul mișcării sau schimbării prin un alt lucru sau prin același lucru socotit ca altul”. În acest caz vorbim despre putere pasivă⁷³.”

3) „Putere se mai numește apoi capacitatea de a duce un lucru la bun sfârșit și de a-l săvârși după propria voință⁷⁴. Acest al treilea sens este precizat și completat de Aristotel atunci când definește sensul adjectivului „puternic”: „Se numește dotat cu putere (puternic) lucrul care poate opera în indiferent oricare altul o schimbare, fie spre mai bine, fie spre mai rău⁷⁵ (de pildă, ceea ce pierde pare să aibă puterea de a pieri); un lucru este socotit ca înzestrat cu putere, deci puternic, „fie prin simplu fapt că se săvârșește sau nu, fie prin faptul că se săvârșește sau nu se săvârșește cum trebuie⁷⁶.”

⁶⁹ Aristotel precizează: „și al schimbării”, pentru că puterea este și principiu al opririi pentru o ființă aflată deja în mișcare.

⁷⁰ De pildă, puterea de a construi nu se află în lucrul construit, ci în cel care construiește.

⁷¹ Aceasta înseamnă că, de pildă, cineva poate avea puterea de a tămădui, dar nu o are în calitate de pacient, ci de medic.

⁷² Cf. *Metafizica*, Δ, 12, 1019a [tr. rom. Ștefan Bezdechi, în: ARISTOTEL, *Metafizica*, Ed. IRI, București, 1999, pp. 194-195 – n. trad.].

⁷³ Cf. *Metafizica*, Δ, 12, 1019a [tr. rom. Șt. Bezdechi, în: ARISTOTEL, *Metafizica*, pp. 194-195 – n. trad.].

⁷⁴ *Metafizica*, Δ, 12, 1019a [tr. rom. Șt. Bezdechi, în: ARISTOTEL, *Metafizica*, pp. 194-195 – n. trad.]. Astfel, spune Aristotel, atunci când cineva merge sau vorbește, dar nu merge bine și nu vorbește bine, spunem că nu are capacitatea de a merge sau de a vorbi.

⁷⁵ *Metafizica*, Δ, 12, 1019b [tr. rom. Șt. Bezdechi, în: ARISTOTEL, *Metafizica*, p. 196 – n. trad.].

⁷⁶ *Metafizica*, Δ, 1019b [tr. rom. Șt. Bezdechi, în: ARISTOTEL, *Metafizica*, p. 196 – n. trad.]. Aristotel distinge un al patrulea sens, mai comun, care nu privește subiectul nostru: „Se numesc puteri toate stările care sunt cu totul inaccesibile unor influențe sau schimbări sau care numai cu greu se pot schimba înspre mai rău” (*Metafizica*, Δ, 12, 1019b) [tr. rom. Șt. Bezdechi, în: ARISTOTEL, *Metafizica*, p. 195 – n. trad.]. În acest al patrulea sens, noțiunea de putere se apropie de cea de tărie. În acest mod, zeii sunt nepătimitori în virtutea tăriei lor.